

ЛІТЕРАТУРНА ТА ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА РЕЦЕПЦІЯ АРХЕТИПНИХ ПРОСТОРОВИХ УЯВЛЕНЬ В. ТЕККЕРЕЯ (В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ)

Ірина ПЛАВУЦЬКА, Надія ДЕНИСЮК, Софія ФЕДАК

ABSTRACT

W artykule omówione zostały główne aspekty prezentacji archetypowych wyobrażeń przestrzennych w jednym z klasycznych tekstów literatury światowej. Autorzy akcentują najważniejsze cechy archaicznych wyobrażeń przestrzeni i śledzą osobliwości ich odtwarzania w fabule powieści W. Thackeray'a „Targowisko próżności”. Rozpatrzone zostały przejawy obrzędu inicjacji, zjawiska zmian tożsamości, a także postać przewodnika / medium do świata sacrum. W kontekście analizy osobliwości ujawnienia przez Thackeray'a fenomenu snobizmu zostały wyjaśnione aspekty semantyki aksjologicznej wyobrażeń przestrzennych.

Słowa kluczowe: Thackeray, recepcja, tłumaczenie, mitologem, tradycjonalizm, utwór, pojęcie ogólne, fenomen „obecności”.

У статті розглядаються основні аспекти оприявлення архітипових просторових уявлень в одному з класичних текстів світової літератури. Автори заакцентовують найголовніші ознаки архаїчних уявлень про простір і простежують особливості їх відтворення у сюжетних колізіях роману Теккерей „Ярмарок Суєти”. Розглянуто прояви обряду ініціації, явища зміни ідентичності, а також образ провідника/медіатора у сакральний світ. В контексті аналізу особливостей викриття Теккереем феномену снобізму з'ясовано аспекти аксіологічної семантики просторових уявлень.

Ключові слова: Теккерей, архетип, рецепція, переклад, міфологема, традиціоналізований, утвір, загальне поняття, феномен “присутності”

В статье рассматриваются основные аспекты раскрытия архитипичных пространственных представлений в одном из классических текстов мировой литературы. Авторы акцентируют внимание на главных признаках архаических представлений о пространстве и прослеживают особенности их воспроизводства в сюжетных коллизиях романа Теккерей «Ярмарка тщеславия». Рассмотрены проявления обряда инициации, явления изменения идентичности, а также образ проводника/медиатора в сакральный мир. В контексте анализа особенностей разоблачения Теккереем феномена снобизма выяснены аспекты аксиологической семантики пространственных представлений.

Ключевые слова: Теккерей, архетип, рецепция, перевод, мифологема, традиционализованное произведение, общее понятие, феномен «присутствия».

The main aspects of the disclosure of archetypal spatial concepts in one of the classic texts of world literature are considered in this article. The authors focus on the major signs of the archaic concepts of space and trace the features of their reproduction in the plot of conflicts of Thackeray novel «Vanity Fair». Manifestations of initiation rite and the phenomenon of changing the identity are analyzed. The image of a conductor/mediator into the sacred world is depicted. On examining the

peculiarities of Thackeray's clarification of snobbery phenomenon, the aspects of axiological semantic of spatial representations are deduced.

Keywords: Thackeray, archetyp, reception, translation, myth, traditionalized work, the general concept, «presence» phenomenon.

Митецький хист Теккерей і його художні надбання високо поцінювали представники української творчої еліти другої половини ХІХ ст., зокрема, "українська Жорж Санд" Марко Вовчок. Так, у її статті "Мрачные картины", яка частинами друкувалася в журналі "Отечественные записки" (1868, №11; 1869, №1.2,5), Теккерей — поряд з Дікенсом — називається у числі найбільш відомих російській публіці письменників, а також подається характеристика особливостей творчої манери англійського гумориста: "Русская читающая публика восхищалась беспощадно злым юмором и неприкрашенной правдою в умных произведениях Теккерей" [2, т.6, с.393]. Розглядаючи у цій статті творчість маловідомих англійських письменників Джелеса Грінвуда, Джорджа Саля, Авґуста Меґю, українська письменниця зазначала також, що їхні твори "не сделались настольной книгой <...> в роскошных буржуазных гостинных, где красуются золотообразные Теккерей и Диккенс" [там само, с.394]. Про любов Марко Вовчок до творчості англійського письменника-гумориста свідчить і опис бібліотеки миткині, поданий у спогадах її сина Богдана Марковича (Б.А.Маркович. Марко Вовчок на Кавказе. Труды Ставропольской ученой комиссии. — Ставрополь, 1914) і введений у науковий обіг завдяки розвідці О.Засенко "Марко Вовчок і зарубіжні літератури" (Київ, 1959): "У неї завжди на почесному місці красувались Белінський, Добролюбов і Писарев. Кількісно ще більше було англійських книжок, любимі нею Діккенс, Теккерей, Вальтер Скотт, Філдінг, Смолетт — повні зібрання їх творів" [6, с.175].

Унікальність творчої особистості В.Теккерей привабила увагу і діячів наступної мистецької епохи, зокрема, такого видатного представника українського fin de siècle як Микола Зеров. Дитяче захоплення майбутнього літератора творами англійського романіста знайшло своє відображення у вірші "Історія Генрі Есмонда" з підзаголовком "Теккерей", що увійшов до збірки і став ліричним відгомном на складні колізії життя героя цього Теккереевого роману.

Українська теккеріана радянського періоду, на жаль, не відзначена своєю презентативністю. Основні її надбання пов'язані дебільшого з іменами представників російського літературознавства (А.Бельського, В.Вахрушева, В.Довгопол, А.Єлістратової, В.Ивашевої, И.Медянцева та ін.). Винятком у цьому сенсі є датовані 1960-ми роками розвідки В.Яхонтової, у т.ч. й її кандидатська дисертація "Новаторство творчого методу Теккерей в романі "Ярмарок Суєти" (російською мовою), захищена у Львові 1965 року, а також розділ "Стоячи за спиною в Беккі Шарп" в монографії відомого українського літературознавця Д.Затонського "Искусство романа и XX век" і вміщена у двохтомному енциклопедичному словнику "Зарубіжні письменники" (Тернопіль, 2006) стаття В.Вахрушева "Теккерей Вільям Мекпіс", де художні надбання англійського романіста осмислено з точки зору методологічних підходів пострадянського літературознавства. У цьому ряду вважаємо за доречне назвати й нашу монографію "Суспільно-політична сатира І.Франка та В.Теккерей" (Тернопіль 2008), якою ми зробили свій посильний внесок до розвитку теккерейівського дискурсу у вітчизняному літературознавстві.

Поряд з відзначеними вище фактами і формами літературної й літературно-критичної рецепції творчості Текерея, слід звернути увагу й на феномен “присутності” Текерея і його творів в культурній свідомості українців. У зв’язку з цим вважаємо доречним процитувати уривок із вступної статті Д.В.Урнова “Вільям Текерей”: “Просіємо усі його (тобто Текерея — І.П.) твори, залишиться “Ярмарок Суєти”, просіємо персонажів цього роману, увесь їх величезний натовп, залишиться Ребека Шарп, просіємо усіх персонажів усіх англійських романів XIX і XX століть, Бекі Шарп залишиться в ряду найбільш значних і життєздатних. Можна сказати, що Бекі Шарп давно стала іменем загальним і у більшій чи меншій концентрації у різних суспільних верствах та сферах заявляє про себе досі” [www.russofile.ru/ articles/article_128.php]. Тієї ж самої естетичної сутності — перетворення на загальне, універсальне поняття, міфологему, значення яких, стереотипізувавшись, є зрозумілим і поза межами Текереєвого тексту, зазнав і створений письменником у романі яскраво алегоричний образ (метаобраз) “ярмарку суєти”.

Особливий популяризації цієї міфологеми в останні декілька років сприяла поява екранної версії роману — “Ярмарок Суєти” (США, Великобританія 2004).

Попри достатньо вільне трактування колізій текереївського оригіналу, цей фільм у суто пізнавальному плані виявився корисним для нинішньої молоді, яка мало читає, спричинивши при цьому справжню “моду” на Текерея. Окрім цього, стрічка реанімувала інтерес до представленого у ньому феномену житейської суєти і спроби його переосмислення у відповідності до реалій сучасного публічного (соціально-політичного, культурно-мистецького життя, побуту, тощо). Так, із затаврованим Текереєм світським збіговиськом шахраїв і лицедіїв різних мастей у свідомості пересічного реципієнта культури асоціюється лицемірство і блуд сучасного українського політикуму і його осердя — Верховної Ради :“<...> А тим часом триває ярмарок суєти. Опоненти “помаранчевих” добре збагнули суть тактики супротивника. <...>” і т.д. [nachtigal88.livejournal] ; “А коли другого дня потенційні кандидати почали знімати свої кандидатури на користь п.Яворівського, то це вже без перебільшення виглядало торгом (“ярмарком суєти”)” [other-side.com.ua/news/print.php?id=11626].

Семантична домінанта “ярмарку суєти” як скупчення розмаїтого люду зазнає актуалізації у замітці Б. Мазура “На львівській “стометрівці” ніколи не буває нудно”: “У Львові є місцина, де надзвичайно полюбляють проводити час міські батяри — ловеласи, особи без місця проживання, ревні фанати шахів, галасливі ура-політики та чимало львівських і приїжджих дівчат. Йдеться про так звану “стометрівку” — неофіційну візитівку нашого міста — пішохідну ділянку, яка тягнеться від статуї Матері Божої (колишнього фонтану) до Оперного театру. <...> Тут панує своєрідна атмосфера й особлива

енергетика: наче на ринку оглядин. Однак, незважаючи на весь цей “ярмарок суєти”, ще ніхто й ніколи не забороняв львів’янам і гостям міста проводити на “стометрівці” дозвілля” [www.university.com/index.php?showtopic=479].

Пов’язувана з образом “ярмарку суєти” семантика галасливого скупчення людей виступає на першій плані і у замітці про побутові незручності, яких зазнають мешканці одного з будинків Львова: “З ранку до вечора сюди не припиняється потік невеселих львів’ян <...>. Унаслідок такого скупчення люду на сходовій клітці постійний шум і гам <...>. Скажіть відверто, вам сподобався би цей ярмарок суєти біля дверей вашого помешкання?” [postup.brama.com]

Віднайдене Текереєм поняття “ярмарку суєти.” незрідка вживається як загальне поняття на позначення різних аспектів такого специфічного сусільного і морально-психологічного явища як снобізм, що було “відкрите” і “поіменоване” саме Текереєм. Як відомо, під снобізмом від часу появи Текереєвої “Книги снобів” і “Ярмарку Суєти” розуміється “поведінкова модель чи стиль життя, що полягає в копіюванні аристократичних манер, смаків, поведінки вищого товариства; претензія (Найчастіше безпідставна — І.П.) людини на приналежність до вищих соціальних верств” [ru.wikipedia.]. Снобізм, як наголосив дослідник творчості англійського митця М.Урнов, “означає бундючність, зарозумілість, претензію на вишуканість, пиху, потаємну чи неприховану, догідливість і деспотизм, коротше кажучи, увиразнює характерні вади посередності, котра ледь заявила про себе чи вже досягла успіху” [www.russofile.ru/ articles/article_128.php]. В такому розумінні поняття “ярмарку суєти” нерідко вживається для увиразнення цінностей і сутності життя специфічних проявів “зіркової хвороби” сучасної мистецької богеми, як, приміром, у нарисі київської журналістки Вікторії Поліненко з промовистою назвою “Вавилон—XX1”, де “ярмарку суєти” уподібнюється III Міжнародна художня виставка-ярмарок “Арт-Київ 2008”, яка нещодавно пройшла в Українському домі: “Арморі Шоу — “ярмарок суєти” митців одного покоління. Окрім зірковості, середній вік і активність художника слугують важливими критеріями відбору учасників” [www.ut.net.ua]. Як загальне поняття на позначення прагнення будь-що вивищитись в оточуючому соціумі, властиве британцю часів Текерея, міфологема Ярмарку суєти стосовно стилю і цінностей життя сучасної естрадної еліти вживається й у замітці Арсенія Руднева з промовистою назвою “Базар попсової суєти, или Ярмарка тщеславия — 2006”, що з’явилась в Інтернеті 5 червня 2006 року. У ній, зокрема, зазначається, що “в “Олімпійському” (Москва) відбувся попсовий шабаш — церемонія вручення Четвертої щорічної національної телевізійної премії в галузі популярної музики “МузТВ-2006”. На думку автора, згадана церемонія могла цілком мати й інші назви, наприклад, “Найдорожче плаття” чи “Найбільш оголене тіло”.

Близьке за смисловими конотаціями використання образу “ярмарку суєти” ми відшукали на сайті релігійної громади. Тут житейському торговиську уподібнюється сучасне телебачення, що нав’язує сумнівні цінності, де прагнення подати себе в найкращому вигляді й продатися якомога дорожче перетворено на справжній культ: “Телебачення — це той самий ярмарок суєти <...> А скільки сьогодні таких, котрі <...> товчуться по цьому ярмарку, і не полишають його цілий рік” [www.lvs.lviv.ua/forums/ showpost. php?s =a4ecde8355d70f71b7baa564fb0b1110&p=2390&po...].

Міфологема “ярмарку суєти” активно використовується сучасними українськими ЗМІ і для того, щоб викрити й затаврувати прояви снобізму у буденному житті пересічних українців, як це робить автор замітки “Ярмарок Суєти — 2, або Текерея на Галичині”: “У кожного з нас — свій привід для марнославства. Політика тішить визнання електорату, військового — виграні битви, а поп-зірку — кількість букетів, зібраних під час гала-концерту. І що цікаво, завжди знайдуться люди, готові скористатися нашим марнославством на користь своєму гаманцю. У цьому сенсі львівське видавництво “Галичина-експрес” не стало розмінюватися на дрібниці. <...> Автор його попав в саму точку — Уільям Текерея з його “Ярмарком марнославства” відпочиває. Судить самі: відмовитися від шансу споглядати себе, своїх заступників і улюблену секретарку в лавах “кращих із перших” — це, знаєте, занадто” і т.п.[ua.proua.com/accent/2006/09/19/110052.html].

В сучасній культурній свідомості, подібно до Теккереевого роману, поняття “ярмарок суєти” функціонує й як філософське за своїм змістом алегорично-метафоричне позначення земного буття : “Ми так часто покладаємося у житті тільки на себе, ми так часто на цьому “ярмарку суєти” забуваємо про своє найважливіше призначення у цьому світі” [www.lvs.lviv.ua/forums/showpost.php?]; “Ми не називаємо прізвищ сучасних політиків, котрі експлуатують категорію зради — ми прагнемо дістатися “наріжного каменю”, на якому тримається це поняття, бо часи змінюються, а з ними й дійові особи на одвічному людському “ярмарку суєти” [www.ua-reporter.com/novosti/print/?id=2]; “Я живу на Ярмарку Суєти вже багато років, скільки себе пам’ятаю, тут завжди вирує торг: хтось продає щось, інший купує, ще хтось мінє” [www.foru.ru/slovo.3349.2.html]; “Це на якому ярмарку ви такі манери придбали? На ярмарку суєти, за адресою ЖИТТЯ” [hatanm.org.ua/forum/index.php?topic=1575/120]. У такому ж значенні вживає назву Теккереевого роману й львівська журналістка Лідія Йонка («Львівська газета») у критичній замітці “Вічний діалог безсмертних душ” з нагоди виходу у світ книги Сергія Грабара “Сецесії” (“Відокремлення”). Коментуючи екзотичну назву збірки, авторка інтерпретує “сுவ’язь” авторських новел як відокремлення “від реальності, від нашого, за Теккереем, “ярмарку суєти”, де кожен змушений бути блазнем, зодягаючи час від часу іншу маску, інший лик, уподібнюючись реальності фальшу й низькопробного невігластва”.

Ці та деякі інші, опущені нами у даному викладі факти, переконливо свідчать, що постать видатного англійського письменника-романіста вже давно стала набутком літературної і загальнокультурної свідомості в українських землях, сформувавши певний літературно-критичний та літературознавчий дискурс. Крім цього, засвідчуючи свою “присутність” в інтелектуальному й культурному просторі сучасної України, власне постать видатного англійського, назви його знакових творів та імена героїв письменника зазнають міфологізації і, поряд з іншими естетичними сутностями такого ґатунку, функціонують вже як традиціоналізовані твори, у т.ч. й як загальні поняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Велика політика: пастки, замасковані гаслами...// www.ua-reporter.com/novosti /print/?id=22222
2. Вовчок Марко. Мрачные картины // Твори: в 7 т. — К.: Наукова думка, 1966. — С.391-512.
3. Драгоманов М.П. Опознаймося // Друг. — № 2. — С.31.
4. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. — К.: Наукова думка, 1970.
5. Живка З. Продаю душу! МОЯ ІСТОРИЯ //www.foru.ru/slovo.3349.2.html
6. Засенко О. Марко Вовчок і зарубіжні літератури. — К.: АН УРСР, 1959. — 180 с.
7. Кузьменко Євген // www.volyn.com.ua/?rub=15&article=1&arch=709